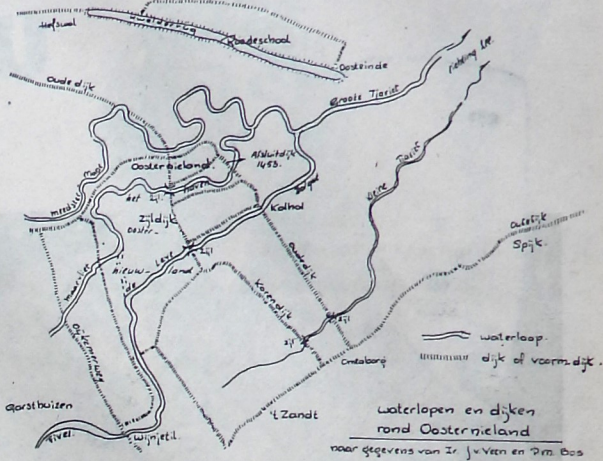

De tijd gaat snel. De - overigens onvergetelijke - zomer is alweer voorbij. We zitten inmiddels al weer diep in de herfst. Zoals gebruikelijk nemen we u weer mee langs Ommelander Wegen. Enkelen onder u hebben misschien verbaasd naar de titel van deze aflevering gekeken. Aanvankelijk zou ik immers een aflevering over 't dorp Oosternieland schrijven. Alhoewel Oosternieland uiteraard wel in deze aflevering genoemd wordt, ligt het accent meer op de waterstaatkundige geschiedenis van de omgeving van dit dorp. Oorzaak van deze verandering van onderwerp wortelt in het gegeven dat ik niet tijdig op de hoogte was met de bedoeling van de redactie om een aparte "Dorpenserie" te laten verschijnen. Een serie, die overigens niet door mij, maar door één der vaste redacteuren verzorgd wordt.

Het Oosterniezijlvest

Rivieren beheersten ontwatering

Zowel vroeger als nu ligt het Noord-Groningerland in de ijzere greep van de vaste kringloop: neerslag-natuurlijke afvloeing-verdamping-neerslag. Het is de eeuwigerdurende vicieuze cirkel. Vooral vroeger moest de afwatering van dit gebied het hebben van de natuurlijke afwatering. Dit gebeurde in hoofdzaak door enkele rivieren. Een viertal rivieren beheersten de ontwatering van deze streken, te weten van west naar oost gaande: de Lauwers, de Hunze, de Fivel en de Eems. Omdat we iets willen vertellen van de waterstaatkundige geschiedenis van Oosternieland en omgeving, interesseert ons van de vier bovengenoemde rivieren, de Fivel het meest. In het boek „De historie van Groningen” vinden we een goede beschrijving van het stroomgebied van de Fivel. De Fivel voerde minder water af dan de andere rivieren. Het was in oorsprong een veenvlinder, die ontstond ten noorden van Kolham. Hier kwamen twee kleine stroompjes — de Scharmer Ae en de Slochter Ae — samen en gingen zo gemeenschappelijk als de Fivel langs Woudbloem, Schaaphok, Luddeweer en Hoog Hammen naar Woltersum. Bij Woltersum kwam opnieuw een stroompje in de Fivel, de zg. Kleislout. De Fivel stroomde vervolgens langs Wittewierum en Ten Post. Van Wittewierum stroomde de rivier naar Westeremden en Zeerijp aan zee. We hebben hierover al eens vaker geschreven. In grote lijnen lag deze inham binnen de denkbeeldige lijn Uithuizen-Stedum-Spijk.

Zeeboezemlandschap

Omstreeks de 12e-eeuw begon de dichtslibbing van deze zee-inham. In de 13e-eeuw was de Fivel reeds zodanig dichtgeslibd, dat scheepvaart praktisch niet meer mogelijk was. Er ontstond in het toenmalige buitendijks een jong zeeboezemlandschap. Door opgravingen en onderzoeken van een woonheuvel ten noorden van 't Zandt, is vast komen te staan dat de eerste bewoners in dit nieuwe gebied zich omstreeks de 2e helft van de 13e-eeuw hier hebben gevestigd. Het zeeboezemlandschap van de voormalige Fivelboezem kenmerkt zich door het ontbreken van wierden. Wel wordt het gebied in het westen begrensd door de terpenreeks Middelstum - Kantens - Rottum - Usquert en in het oostelijke oevergebied liggen de wierden van Loppersum - Godlinze - Losdorp en Bierum. In de voormalige Fivelboezem liggende plaatsen als Garsthuizen, Zandweer, Uithuizermeeden, Roodeschool, Oosternieland, Zijldijk en 't Zandt. Al spoedig begon men het dichtslibbende boezemgebied te bedijken. Dit was dikwijls werk, dat vanuit kloosters geregeld of verricht werd. Met medewerking van het klooster Wittewierum begon een grote bedijking langs — wat nu bekend is als de Westerweg — Oosterhuizen, Zandster voorwerk en de Korendijk. De Fivel werd bij Wijnjetil afgedamd. Deze bedijking had twee uitwateringssluizen, n.l. de Voorwerkster Zijl en de Omtada Zijl. Ten oosten van Garsthuizen is in die zelfde tijd een bedijking tot stand gekomen. Van deze polder werd een dam gelegd in de Fivel naar de Voorwerkster polder. In 1317 legde men de Zijldijk aan vanaf het Zandster voorwerk naar het noorden en verder naar Uithuizermeeden. Door deze bedijking werd opnieuw land gewonnen het zg. „Oosternieuwland”. Ook dit poldergebied moest zijn uitwatering hebben. Deze uitwatering werd aangebracht op de grens van Fivelingo en Hunsingo in de Zijldijk. Deze uitwateringssluus werd het Oosterniezijl genoemd. Door de dichtslibbende Fivelboezem liepen allerlei geulen en prielen. De hoofdwaterring was uiteraard de Fivel zelf. Nadat verschillende bedijkingen in de

Fivelboezem hadden plaatsgevonden, kon men toch nog altijd de oude hoofdstroom terug herkennen. Zelfs nu nog kunnen we de loop van de oude rivier herkennen. In het voorgaande volgden we de Fivel tot Westeremden, waar de rivier in vroeger tijden in zee stroomde. Van Westeremden beweegt de oude stroom zich in noordelijke richting. Tussen Westeremden en Garsthuizen rijdt men nu nog over de oude Fivel. Het Garsthuizermaar is een gedeelte van de voormalige Fivel. Bij Wijnjetil kruist de Dijkumerweg loodrecht de Fivelbedding. De Dijkumerweg is een oude dijk, die dwars door het oude Fivelbed is aangelegd. Na Wijnjetil buigt de Fivel om Oosterhuizen in noordoostelijke richting. Wat we nu nog kennen als de Leitocht, was eertijds de Fivel, die inmiddels de Zijldijk is gepasseerd en via Kolhol en Bolgat samenvloet met de Grote Tjariet. De huidige Tjariet is dus feitelijk het laatste gedeelte van de oude Fivel. Wanneer je op de kaart de omgeving van Oosternieland goed bestudeert, dan valt het je op dat zich hier een knooppunt van dijken en watergangen afspeelt. Twee nog niet genoemde waterlopen vallen op: 't Meedstermaar en de Maarvliet. Het Meedstermaar had oorspronkelijk verbinding met de Grote Tjariet, evenals de Maarvliet. Het Meedstermaar waterde in oorsprong af in noordoostelijke richting, naar de Waddenzee. De Maarvliet is de uiteindelijke samenvloeiing van het Oude Maar of Eppenhuistermaar, het Bieskemaar en het Startenhuistermaar en het eindverbinding met de Fivel. Maarvliet en Grote Tjariet zijn nog steeds grensrivieren, n.l. tussen Hunsingo en Fivelingo en de gemeentegrens van Uithuizermeeden. Zoals het Oosternieland wordt doorsneden met waterlopen, zo ook met dijken. De dorpen Oosternieland en Zijldijk liggen op de voortzetting van de Oude Dijk. Deze „Olldiek” liep vanaf Kloosterburen, Pieterburen, achter Warffum en Usquert naar Uithuizermeeden. In dit dorp kennen we nog de Oudedijksterweg, Meidoornweg als oud dijktracé. Vanaf de Meidoornweg evenwijdig aan de Meedsterweg liep de dijk naar de

scherpe bocht in de Tilweg; vandaar in zuidelijke richting over Zijldijk richting Godlinze, waar de dijk bij Omta 'n scherpe knik in noordoostelijke richting maakt naar Spijk en Bierum tot waar de Oudedijk bij Hoogwatum eertijds een scherpe kaap vormde.

De Oudedijk is de oudste dijk, waarvan de historische gegevens bekend zijn. Het wordt genoemd van 1444, 1453 en 1464. Het is deze oude dijk of zeeborg, die in 1717 op vele plaatsen doorbrak. De nu gedempte kolk aan de Tilweg bij Oosternieland is er nog een zichtbaar gevolg van, evenals de vele nog bestaande kleine kolken langs het dijktracé. Achter Uithuizermeeden ontstonden in 1717 niet minder dan 20 kolken. Wel een bewijs dat de dijk in slechte conditie was. Terug naar Oosternieland. In de oude dijk van Oosternieland/Zijldijk, lagen dus twee zijlen: het Oosterniezijl en de zijl van de Fivel (Leitocht). Zijlen legde men doorgaans alleen voor het lozen van het binnenwater. Zo'n zijl was wat men in het nederlands noemt een duikersluus. Een pomp met een keerklep, die dichtgaat bij het hoge worden van het buitenwater. Zo kent de Groninger een zijl. Er waren trouwens ook zijlen met sluisdeuren t.b.v. de scheepvaart.

Zijlvest

Een gebied met een eigen waterhuishouding en dat afwatering had naar zee door één of meer zijlen, werd een zijlvest genoemd. Zo lag Oosternieland in het Oosterniezijlvest. Een zijlvest, dat via het Oosterniezijl uitwaterde op het buitenwater. In het boek „Dijkrechten en Zijlvesten” van B. W. Siemens, komt een beschrijving voor van het gebied van dit zijlvest: Het werd in 't noorden begrensd door de toenmalige zeedijk vanaf Usquert, langs de boerderij Boukemaheerd, de Hefswalsterweg en de Greedeweg. De oostgrens bestond uit de Oudeweg naar Zijldijk en de Honderdste-weg; dan liepen ze over Westeremden naar de Delleweg. De zuidgrens van de Delleweg en in het westen was een hoogterug vanaf de Delleweg tot Usquert, de grens. De afwatering had plaats door de Grote Tjariet. De Tjariet was de „grote broek” van de Kleine Tjariet. Deze watergang loopt evenwijdig aan de noordoostzijde van de Grote Tjariet. Men komt in oude geschriften

ook de naam „Ompteda Tya” tegen, als benaming voor de Kleine Tjariet. Dicht bij de Omtaborg lagen in de Korendijk en de Oude Dijk, zijlen in de Kleine Tjariet, die soms ook wel de „Korrelstocht” genoemd werd. De naamsverklaring van de Tjariet is interessant. „Tya” komt van het Oostfries woord „tiahah”. In dit laatste woord zit o.a. het duitse woord „ziehen”, wat trekken (of vrij vertaald „stromen”) betekent. Ook komt in het Oostfries de „tjade” = waterloop, voor. „Riet” is de benaming voor een waddeul. „Tjariet” in de meest letterlijke zin betekent dan ook: „waterloop door het waddengebied”. De Grote Tjariet is lange tijd een zeer belangrijke waterloop geweest. Het ontving immers het water uit de Fivel, het Meedstermaar en de Maarvliet. Het gehele Oosterniezijlvest waterde af op de Tjariet.

De grote ommekeer kwam in 1453. In dit jaar werd de „Arm” afgedamd. De Maarvliet of Oude tocht liep vanaf de zijldijk n.l. tussen twee dijken door. Nadat ter weerszijden van de monding van de Oosterniezijl — de Maarvliet — de landen bedijkt waren, het zuidelijk gedeelte door de Oude Dijk tot voorbij Kolhol, is in 1453 ook het mondingsgebied bedijkt. Door deze bedijking liep er vanaf Oosternieland langs het tracé van de huidige Hoornsterweg, een dijk naar Kolhol. Een ruilverkaveling in 1958 heeft hier alle sporen van de Maarvliet uitgewist. Wel bevindt zich tussen Oosternieland en Zijldijk aan zeezijde een laagte, wat nog een overblijfsel is van de voormalige „Arm” en eertijds „de haven” genoemd werd.

Ook dit gedeelte zal binnenkort verdwijnen, omdat de nieuwe weg Groningen-Eemshaven hier juist overheen aangelegd zal worden. Door de bedijking van 1453 werd het mondingsgebied van alle voor dit gebied belangrijke waterstromen afgesneden. Het Meedstermaar, de Maarvliet en de Leye (Fivel) moesten hun stroomrichting omkeren. Omdat de Maarvliet het Oosterniezijlvest verdeelde in een deel van Hunsingo en een deel van Fivelingo kwamen nu de moeilijkheden. De af-damming van 1453 veroorzaakte een heroriëntatie inzake de waterhuishouding van het Oosterniezijlvest. In 1458 werd de akte getekend, waarbij drie delen van het uit 5 delen bestaande Oosterniezijlvest, overgingen naar het Winsumer Zijlvest. Dit laatste zijlvest kreeg er — op kosten van het Oosterniezijlvest — twee zijlen bij: één bij de Schapehals ten westen van Winsum en 1 bij Warffum. De laatste vooral t.b.v. Innersdijk en Vierendeel. In de akte van overdracht, die we zojuist vermeldden, stond o.a. dat „dye drie deelen Oostenije zijlvesten sollen en mogen tot ewigen dagen mede wateren tot Wynsummer zijlen”. Een reeks schouwbare pendammen moest verhinderen, dat water uit 't Maarvliet het Winsumer zijlvest binnen kwam.

Zes jaar later in 1464 wordt beslist dat de twee in Fivelingo gelegen delen van het Oosterniezijlvest niet naar Winsum gaan, maar naar Delfzijl, d.w.z. het zijlvest der drie Delfzijlen. Toen dus in 1464 de landen ten oosten van de Maarvliet zich aansloten bij het Generale Zijlvest der drie Delfzijlen en zodoende gevoegd werden bij het Slochterzijlvest, had 't Oosterniezijlvest opgehouden te bestaan.

Het voormalige Oosterniezijlvest besloeg nagenoeg de gehele Fivelboezem. Het gedeelte dat bij het Winsumerzijlvest werd gevoegd, behoudt tot het midden der 16e-eeuw nog een zekere zelfstandigheid. Sindsdien is er eigenlijk niet veel veranderd. Het Winsumer- en Schaphalsterzijlvest ging in 1854 op in het waterschap Hunsingo. Het gebied van het voormalige Oosterniezijlvest behoort nog heden tot het afwateringsgebied van Hunsingo. Het Maarvliet is nog steeds de grens tussen de waterschappen Fivelingo en Hunsingo. De reliëfzones langs deze waterloop, maar ook de stroombeddingen van de voormalige Fivel, het stroomgebied v.h. Meedstermaar en de Grote Tjariet, zijn vanuit landschappelijk oospunt nog altijd zeer waardevol.

